

ΣΤ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ

HANS DRIESCH

ΩΣ ΒΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

1930

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Αρ. εισ. 9141

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ

HANS DRIESCH

ΩΣ ΒΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

Ἀνατύψεις

ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν
Ἐπιστημῶν

Τομ. 10. (1930) Τεύχος Β'.

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

1930

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

HANS DRIESCH ΩΣ ΒΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ

Ἡ θεωρία τοῦ ὕλισμοῦ, ἡ ὁποία περὶ τὰ μέσα τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος εἶχε φθάσει ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν, ἐξηκολούθησε νὰ ἀσκῇ σημαντικὴν ἐπίδρασιν καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, οὐκ ὀλίγην δὲ ἀσκεῖ καὶ μέχρι σήμερον ἐπὶ τῶν ἐπιπολαιότερον ἀσχολουμένων μὲ ζητήματα φιλοσοφικά. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τοῦ τελευταίου τρίτου τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἐπεκράτει οὐχὶ ὁ καθαρὸς ὕλισμός, ἀλλ' ἡ μηχανικὴ τῆς φύσεως ὅλης ἐκδοχή, ἡ ὁποία ἐνεφανίζετο ὑπὸ ποικίλας μορφάς, ἐκ τῶν ὁποίων μία τῶν κυρίων εἶναι ἡ λίαν γνωστὴ θεωρία τοῦ ἐνισμού (Monismus), ἣτις περιλαμβάνει ἀσαφεῖς καὶ ἀντιφατικὰς πρὸς ἀλλήλας πολλάκις ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν χροιάν ὅτε μὲν πανθείας, ὅτε δὲ καὶ δὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀθεΐας καὶ ὕλισμοῦ.

Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἔξῃς δὲν ὑπάρχει αὐστηρὰ φιλοσοφικὴ διανόησις· τοῦναντίον ἡ συστηματικὴ περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολία περιφρονεῖται. Οἱ μόνοι σπουδαῖοι τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου φιλόσοφοι ἐν Γερμανίᾳ ἦσαν ὁ H. Lotze καὶ ὁ Ed. Hartmann· ἀμφοτέρω δὲ ζῶντες ὀλίγης ἡξιώθησαν ὑπὸ τῶν συγχρόνων προσοχῆς. Λύναται τις ἄρα νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ συστηματικὴ φιλοσοφικὴ ἔρευνα εἶχε σχεδὸν ἐντελῶς διακοπῇ.

Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία ἠναγκάσθη περὶ τὸ τέρας τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος νὰ θέσῃ ὅλως ἕξ ὑπαρχῆς τὰ προβλήματα αὐτῆς. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο τῆς νεωτάτης φιλοσοφίας ἐπετέλεσε τὸ μὲν ὁ W. Wundt, καθ' ὃν ἡ φιλοσοφία ἀποβλέπει εἰς τὴν σύλληψιν τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν εἰς γενικὴν περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν, τὸ δὲ καὶ δὴ κυρίως οἱ νεώτεροι κατὰ Κάντιον φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι μέχρι πρό τινων ἐτῶν ἦσαν οἱ ἐπικρατέστεροι τῆς φιλοσοφίας ἐν γένει ἐκπρόσωποι (Cohen, Natorp, Cassirer, Rickert κ. λ.). Τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας κατὰ τούτους εἶναι ἡ γνωσιολογία, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ παρὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἐπιτρέπεται μεταφυσικὴ τῶν ζητημάτων ἐξέτασις.

Ἐχθρὰ πρὸς τὴν μεταφυσικὴν —τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐνσυνείδητόν πρόθεσιν— εἶναι κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον πρὸς τούτοις ἡ θετικὴ φιλοσοφία (Laas) καὶ ἡ ἐμπειριοκριτικὴ (Avenarius, Mach).

Τάσιν εἰς τὸ φιλοσοφεῖν δεικνύει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ

ψυχολογία (Fechner, Weber, Lipps) καὶ αἱ ἱστορικαί, αἱ τοῦ πνεύματος, ἐπιστῆμαι (Nietsche, Dilthey κ.λ.).

Αἱ φιλοσοφικαὶ αὗται τάσεις ὑφίσταντο παρ' ἀλλήλαις οὕτως, ὥστε, κυρίως εἰπεῖν, δὲν δυνάμεθα νὰ λέγωμεν περὶ φιλοσοφικῆς ἐνότητος τῆς περιόδου ταύτης. Κοινὸν γνώρισμα δύναται τις ἴσως νὰ ἀνεύρη τὴν ὑποχώρησιν τοῦ καθαροῦ ὕλισμοῦ, τὴν μηχανικὴν τοῦ σύμπαντος ἀντίληψιν καὶ τὴν ἀκριβεστέραν πολλῶν προβλημάτων θέσιν.

Ἄλλ' ὅμως κατὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην περίοδον παρατηρεῖται βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἰσχυροτέρα τῆς ἰδιαζούσης φύσεως τῶν βιολογικῶν καὶ ψυχολογικῶν γεγονότων ἀναγνώρισις, ἣτις ἀπὸ τῆς τελευταίας δεκαετίας τῆς 19ης ἐκατονταετηρίδος καὶ ἐξῆς διέσεισεν ἐκ βάθρων ἐντὸς ὀλιγίστων ἐτῶν ὄχι μόνον τὸν ὕλισμόν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν γενικὴν φιλοσοφικὴν μηχανικὴν τοῦ παντός ἐρμηνεῖαν. Οὕτω σπουδαῖα πορίσματα ἔφεραν εἰς φῶς αἱ πειραματικαὶ βιολογικαὶ ἔρευναι ἀπὸ τοῦ 1890 καὶ ἐξῆς, ὥστε κατέπεσαν ὀριστικῶς πολλὰ θεμελιώδη τῆς δαρβινείου διδάγματα, τὰ ὅποια ὑπῆρξαν κύρια στηρίγματα ἐν γένει τῶν μηχανικῶν θεωριῶν. Τὰ μεγάλα ταῦτα βιολογικὰ πορίσματα τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας ἤγαγον κατὰ λογικὴν ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, δηλαδὴ τῆς μεταφυσικῆς. Τῆς μεγάλης ταύτης φιλοσοφικῆς κινήσεως ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος εἶναι ὁ ἐκ τῆς βιολογίας ὀρμηθεὶς ἰδρυτὴς τῆς νεωτέρας θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (Neovitalismus) Χὰνς Ντρίς, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκτενέστερον θὰ εἰπώμεν ἐν τοῖς ἐξῆς:

Ὁ Ντρίς (Driesch) ἐγεννήθη τὸ 1867 ἐν Kreuznach τῆς Γερμανίας. Ἀφοῦ ἐτελείωσε τὸ 1886 τὰς γυμνασιακὰς αὐτοῦ σπουδὰς εἰς κλασσικόν τι γυμνάσιον τοῦ Ἀμβούργου, ἔνθα τότε ἑλλιπῶς ἐδιδάσκοντο τὰ φυσικὰ, ἔσπευσεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ νὰ συμπληρώσῃ ὅσον τάχιστα τὰς περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ μαθηματικὰ ἐλλείψεις του καὶ κατόπιν ἐσπούδασεν εὐρέως ἐν γένει μὲν φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰδικῶς δὲ καὶ βαθύτερον τὴν Ζωολογίαν. Ὁ Ντρίς ὑπῆρξεν ἐν τῇ βιολογίᾳ μαθητὴς τοῦ Haeckel (Χαϊκκελ) ἀκμάζοντος τότε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης.

Ἡ διατριβή, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλεν ὁ Driesch ἐπὶ διδακτορίᾳ (Tectonische Studien an Hydroidpolypen) καὶ τὴν ὁποίαν ἐνέκρινεν ὁ καθηγητὴς αὐτοῦ Χαϊκκελ, ἐνεῖχε στοιχεῖά τινα ἀσύμφωνα πρὸς τὰ βιολογικὰ αὐτοῦ διδάγματα. Ἄλλ' οὔτε ὁ διδάσκαλος, οὔτε ὁ μαθητὴς ἔσχον τότε σαφεστέραν τινὰ τῆς διαφωνίας ταύτης γνῶσιν.

Ταξιδεύσας κατόπιν ἐπ' ἀρχετὸν εἰς τὰς χώρας τῶν τροπικῶν χάριν ἐπιστημονικῶν μελετῶν, ἐπανῆλθεν εἰς Γερμανίαν. Τὸ ἔτος δὲ 1890 θεωρεῖ ὁ Driesch ὡς τὸ κρίσιμον διὰ τὴν βιολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν του. Διότι ἀναγνώσας τὰ συγγράμματα τῶν ἀντιπάλων τοῦ Χαϊκκελ καὶ τὰ δημοσιεύματα τοῦ W. Roux, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἀνεύρεν «ὀλίγα μὲν, ἀλλ' ἀκριβῆ διδάγματα», ἐξέθηκε τῷ 1891 συστηματικῶς τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν του ἐν τῷ μικρῷ συγγράμματι: «Die mathematisch-mechanische Betrachtung».

tung morphologischer Probleme der Biologie» (Ἡ μαθηματικὴ-μηχανικὴ ἐξέτασις μορφολογικῶν προβλημάτων τῆς βιολογίας). Τὸ μικρὸν τοῦτο σύγγραμμα τοσοῦτον ἐπίκρανε τὸν Χαϊκκέλ, ὥστε ἔκτοτε διέκοψε πᾶσαν πρὸς τὸν Ντρίς σχέσιν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Driesch ἐπεδόθη εἰς τὴν πειραματικὴν ἔρευναν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐμβρυολογικῆς θεωρίας τοῦ His καὶ Weismann, τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο, ὅτι ἐπεκύρωνον τὰ πειράματα τοῦ W. Roux:

Κατὰ τὸ ἔτος 1891 ἐπ' ὀλίγον χρόνον ὁ Driesch διεξήγαγεν ἐν Τεργέστη τὰ πρῶτα βιολογικὰ αὐτοῦ πειράματα. Διχοτομήσας γονιμοποιηθὲν ὠάριον θαλασσίου ἔχινου κατὰ τὸν χρόνον τῆς διανυλακώσεως αὐτοῦ καὶ ἀναπτύξας ἑκάτερον ἡμῖς ἰδιαίτερος, παρατήρησεν ἐκπληκτος, ὅτι ἀντὶ δύο ἡμίσεων ζώων, τὰ ὁποῖα ἀνέμενέ τις συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Weismann, προέκυψαν δύο τέλεια ζῶα. Ἀπὸ δὲ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1891 μέχρι τοῦ 1900 ἐξηκολούθησε σχεδὸν ἀδιακόπως νὰ ἐρευνᾷ τὰ βιολογικὰ προβλήματα πειραματικῶς ἐν Νεαπόλει. Ἐνταῦθα ὁ Driesch διεξήγαγε μέχρι τοῦ μεγίστου δυνατοῦ ὁρίου σειρὰν πειραμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ κλασσικά ¹⁾. Τὰ πειράματα ταῦτα ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀπορρίψῃ μὲν τὴν ἐμβρυολογικὴν θεωρίαν τοῦ His—Weismann—Roux, νὰ ἰδρύσῃ ἑτέραν ἰδικήν του. Κατὰ τὸ 1895 τὸ πρῶτον «ὅλως αἰφνιδίως καὶ διὰ μιᾶς ὡς ἀστραπῇ» ἀνεπήδησε παρὰ Driesch ἡ πεποίθις, ὅτι ἡ μηχανικὴ θεωρία δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ πορίσματα τῶν βιολογικῶν πειραμάτων του. Ἀλλ' ἡ σαφὴς καὶ κατηγορηματικὴ ἀπόρριψις αὐτῆς καὶ ἡ πρώτη τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (Vitalismus) θεμελίωσις ἔγινε τὸ 1899 διὰ τῆς συγγραφῆς: «Die Lokalisation morphologischer Vorgänge, ein Beweis vitalistischen Geschehens». Ἐκτοτε πᾶσαι αἱ μελέται τοῦ Driesch ἔτεινον εἰς τὴν πλήρη ἀπόδειξιν τοῦ κύρους τῆς θεωρίας περὶ τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς. Ἀξιολόγους δὲ ἐννοίας τῆς θεωρητικῆς βιολογίας εἰσήγαγεν οὗτος τάς: «ἁρμονικὰ ἰσοδυναμικὰ συστήματα» καὶ «σύνθετα ἰσοδυναμικὰ συστήματα». Σημαίνουν δὲ αἱ ἐννοιαὶ αὗται α) ὅτι κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμβρύου καὶ κατὰ τὴν ἀνάπλασιν καταστραφέντων μερῶν τοῦ ὁργανισμοῦ ὁμάδες κυττάρων προβαίνουν περαιτέρω εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἢ εἰς τὴν ἀνάπλασιν, καὶ ἂν τις ἤθελεν ἀφαιρέσει ἐξ αὐτῶν οἷαδὴποτε μέρη ἢ καὶ ἂν ὅπωςδὴποτε ἤθελέ τις μεταβάλλῃ τὴν θέσιν τῶν μερῶν κατὰ βούλησιν καὶ β) ὅτι ἡ ἀνάπτυξις οἷουδὴποτε μέρους γίνεται οὐχὶ καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν τοῦ συνόλου, ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν πάντων τῶν λοιπῶν μερῶν, ὅτι ἐν ἑκάστη βαθμίδι ἀναπτύξεως παρατηρεῖται σύγχρονος ἁρμονικὴ τοῦ συνόλου μεταβολή. Αἱ ἐννοιαὶ αὗται, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ἡ λογικὴ διατύπωσις τῶν πορισμάτων τῶν πειραμάτων τοῦ Driesch ἀντιφάσκουν καὶ κατ' ἀκολουθίαν αἴρουν τὴν ἐννοιαν τῆς μηχανῆς.

Ὁ Driesch ἐξηκολούθησε πειραματιζόμενος μέχρι τοῦ 1909· ἀλλ' ἤδη

1) Ἴδὲ Σ. Μ. Καλλιὰφα, Σῶμα καὶ ψυχὴ σελ. 66., 1929.

ἀπὸ τοῦ 1902 ἡ προσοχὴ αὐτοῦ ἤρχισε νὰ στρέφεται καὶ εἰς ζητήματα φιλοσοφικά. Κατὰ τὸ 1905 «ἀπειράσισε» νὰ γίνῃ φιλόσοφος· διαγνώσας δηλαδὴ σαφῶς, ὅτι πλὴν τῆς ιδιότητος τοῦ φυσιοδίφου ἔχει καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ φιλοσόφου, ἤρχισε νὰ ἀσχολῇται σοβαρῶς περὶ τὴν φιλοσοφίαν, μελετῶν καὶ πρωτότυπα ἔργα μεγάλων φιλοσόφων καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας. Πρὸ τοῦ ἔτους τούτου οὐδέποτε εἶχεν ἀσχοληθῇ μὲ φιλοσοφικά ζητήματα πλὴν τῆς ἀκροάσεως ἑνὸς μαθήματος περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, τὸ ὁποῖον ἤκουσεν ὡς φοιτητῆς ἐν Freiburg παρὰ τῷ Riehl. Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ δὲ τῆς Γένης ἀκολουθῶν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπέτρεπεν εἰς φυσιοδίφας νὰ παρακολουθοῦν φιλοσοφικά μαθήματα, ἐπιμελῶς ἀπέφυγε νὰ ἀκούσῃ τι φιλοσοφικόν.

Τῷ 1908 ἐδημοσίευσεν ἀγγλιστί, τὸ δὲ 1909 γερμανιστὶ τὸ μέγα βιολογικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα: «Φιλοσοφία τῶν ἐνοργάνων ὄντων», τὸ ὁποῖον ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπὶ διετίαν (1906—1908) ἀνέγνωσεν ὡς Lektor ἐν τῷ σκωτικῷ Πανεπιστημίῳ Aberdeen, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἐβραβεύθη διὰ τοῦ βραβείου Gifford. Τὸ 1909 ὁ Driesch ἔγινεν ὑφηγητῆς ἐν τῇ φυσικομαθηματικῇ σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Αἰδελβέργης, τὸ 1911 προήχθη εἰς ἑκτακτον καθηγητὴν καὶ τῷ 1912 μετέστη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολήν. Τὴν ἀνοιξιν δὲ τοῦ 1920 διωρίσθη καθηγητῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Κολωνίας καὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1921 κατέλαβε τὴν ἑδραν τοῦ ἀποχωρήσαντος καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας Volkelt ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ἔκτοτε ὁ Driesch συχνότατα καλεῖται, ἵνα διδάξῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον, ὑπὸ ἀμερικανικῶν, ἀγγλικῶν, κινεζικῶν καὶ ἰαπωνικῶν πανεπιστημίων. Τὸν Driesch δις ἐτίμησεν ἀνακηρύξασα αὐτὸν ἐπίτιμον πρόεδρον ἡ ἐν Λονδίνῳ ἐταιρεία ψυχικῶν ἐρευνῶν, ἡ ὁποία ἰδρύθη τὸ 1882 καὶ θεωρεῖται μία τῶν σοβαρωτάτων ἐπιστημονικῶν ὁργανώσεων τῆς Ἀγγλίας. Τρεῖς δὲ ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦτον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐταιρεία ψυχικῶν ἐρευνῶν.

Ἐάν τις θελήσῃ νὰ γνωρίσῃ τὸν Driesch ἀκριβέστερον ὡς βιολόγον, ἀνάγκη νὰ μελετήσῃ ἰδίᾳ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ: «Philosophie des Organischen» ¹⁾. Ἐκτενῶς ἐκθέτει ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ὁ Driesch τὰ βιολογικὰ πειράματα, περὶ τῶν ὁποίων συντομώτατα ἀνωτέρω εἵπομεν· διὰ τῶν πειραμάτων δὲ τούτων ἀπέδειξεν ὀριστικῶς ἄκυρον τὴν κατὰ τοὺς δαρβινικοὺς νοουμένην θεωρίαν τῆς ἐξελέξεως. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἀφότου ἀνεκαλύφθησαν τὰ σπερματοζωάρια, πάντες παρεδέχοντο ἐπὶ μακρὸν ὥς τι αὐτόδηλον, ὅτι ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουν ἀρχῇθεν τὰ ζῶα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐν σμικρῷ, διὰ δὲ τῆς προσλήψεως τροφῆς οὐδὲν ἕτερον γίνεται ἢ ἀπλῶς αὔξεις κατ' ὄγκον τοῦ τελείως προδιατετυπωμένου ἐν τῷ ἀρχικῷ κυττάρῳ ὄντος. Τὴν

1) Ἴδὲ α) ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐκκλησία», ἀρ. 49, 41, 43, 44 τοῦ ἔτους 1937, περὶ ληψιν τοῦ βιβλίου τούτου ὑπὸ Σ. Μ. Καλλιάρφα. β) Ἐκ τοῦ βιβλίου Σ. Μ. Καλλιάρφα «Σῶμα καὶ ψυχὴ» σελ. 68 καὶ ἐξῆς.

θεωρίαν ταύτην ἀπέδειξαν ἄκυρον αἱ πειραματικαὶ τοῦ Driesch ἐρευναι, καθ' ἃς διχοτόμησις κ.λ.π. παράγει δύο τέλεια ζῶα καὶ οὐχὶ δύο ἡμίση, πλήρης δὲ μετάταξις τῶν κυτταρικῶν ὁμάδων οὐδαμῶς παρακωλύει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμβρύου κ.τ.λ. Κατὰ ταῦτα ἰσχύει σήμερον ἡ θεωρία τῆς κατ' ἐπιγένεσιν αὐξήσεως, ἥτοι αὐξήσις τελουμένη ἐν συνεχεῖ καθ' ἅλματα μικρότερα ἢ μεγαλύτερα δημιουργία νέων ὀργάνων ἢ λειτουργιῶν· οὔτε τι σύνθετον προϋπάρχει ἐν τῷ ἀρχικῷ κυττάρῳ σμικρότατον, τὸ ὁποῖον σὺν τῷ χρόνῳ ἀπλῶς μεγεθύνεται διὰ τῆς προσλήψεως νέας ὕλης, οὔτε συνεχῆς, μὴ ἁλματική, βαθμιαία μετάβασις ἀπὸ τινος ποικιλίας ὀργάνων καὶ λειτουργιῶν εἰς ἑτέραν εἶναι κατ' ἀρχὴν δυνατή· διότι κατὰ τοὺς διαφόρους σταθμοὺς τῆς ἀναπτύξεως συμβαίνει πάντοτε μεταβολὴ τοῦ ὅλου σώματος ἀρμονικὴ ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον μέρεσι πρὸς ἄλληλα, ὅσας ἀναφαίνεται νέον τι σύνολον ὀργάνων καὶ λειτουργιῶν· δηλαδὴ ἑκάστη τούτων διατελεῖ ἐν στενῇ σχέσει πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς ¹⁾).

Τὴν δαρβίνειον θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, τελευταῖος, ὡς γνωστόν, προσεπάθησε νὰ διασώσῃ ὁ Haeckel διὰ τοῦ θεμελιώδους βιογενετικοῦ νόμου του, κατὰ τὸν ὁποῖον πᾶν ἄτομον κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, διέρχεται ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ διὰ τῶν σταθμῶν, διὰ τῶν ὁποίων διηλθον οἱ πρόγονοι ὁργανισμοί, ἢ συντομώτερον ἢ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀτόμου εἶναι βραχυγραφία τῆς ἱστορίας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ εἴδους. Ἄλλ' ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως τοῦ εἴδους ἐγεννήθη μόνον ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀτόμου· διότι περὶ τῆς ἱστορίας τῶν προγόνων οὐδὲν γινώσκομεν. Οὕτω δὲ γεννηθεῖσα ἐνομίσθη ἀποδεδειγμένη καὶ προσήχθη πάλιν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐμβρυολογικῆς ἐκείνης θεωρίας. Ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ συλλογιστικοῦ σφάλματος, τὸ ὁποῖον καλεῖται κύκλος, οὐχὶ δὲ περὶ ἀποδείξεως, εἶναι πρόδηλον ²⁾. Ἐπὶ τοῦ παραλογισμοῦ δὲ τούτου ἐστηρίχθη τεράστιος ὄγκος συγγραμμάτων καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Ὅθεν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν μέγα τὸ κατόρθωμα τοῦ Driesch, ὅστις ἅπαξ διὰ παντὸς καὶ ὁριστικῶς ἔθηκε τέρμα εἰς τὰς πλάνας ταύτας τῆς παλαιότερας βιολογίας ἀποδείξας, ὅτι ἐν τῷ ἀρχικῷ κυττάρῳ δὲν ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων διαπεπλασμένον ἐν σμικρῷ μέν, ἀλλ' ἄρτιον τὸ ζῶον.

Ἀναγκαῖον δὲ ἐπακολούθημα τῶν ἐκτεθέντων γεγονότων εἶναι ἡ ἀπόρριψις τῆς μηχανικῆς θεωρίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς ζωῆς καὶ ἡ εἰσαγωγή τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (Vitalismus), καθ' ἣν ἡ ζωὴ δὲν κατανοεῖται μόνον διὰ τῶν νόμων τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι ἐπαρκῶς ἐρμηνεύουν τὰ τῆς ἀνοργάνου φύσεως· πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξιν ἰδιαιτέ-

1) Ἰδὲ «Theoretische Biologie» τοῦ καθ. τῆς φυσιολογίας ἐν τῷ Πανεπ. τοῦ Ἀμβούργου Uexküll σελ. 198, ἔκδ. 2α 1928.

2) Ἰδὲ Uexküll, Theor. Biologie σελ. 148.

ρου *αὐλον* παράγοντος, ὁυθμίζοντος ἐν τοῖς ἐνοργάνοις τὰ τῆς ὕλης. Τὸν παράγοντα τοῦτον ἀπεκάλεσεν ὁ Driesch πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐντελέχειαν

Ὡς φιλόσοφον δὲ δύναται τις νὰ γνωρίσῃ τὸν Driesch κυρίως ἐκ τῶν δύο μεγάλων αὐτοῦ συγγραμμάτων, τῆς *ταξιλογίας* (*ordnungslehre*) καὶ τῆς περὶ τοῦ τοῦ ὄντως ὄντος διδασκαλίας (*Wirklichkeitslehre*).

Εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ πρώτου τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀφορμὴν ἔδωκε κατ' ἀρχὰς ἡ ἰσχυρὰ ἀνάγκη, ἣν ἡσθάνθη, νὰ στηρίξῃ τὴν θεωρίαν τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς ὅχι μόνον βιολογικῶς, ἀλλὰ καὶ λογικῶς. Οὕτω τῷ 1909 ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις τῆς βραδύτερον (1912) ἐκδοθείσης *ταξιλογίας*, ἣτις φέρει καὶ δευτερεύουσιν ἐπιγραφὴν; «σύστημα τοῦ μὴ μεταφυσικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας». Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκείνη τοῦ Driesch πρόθεσις ἠυρύνθη κατὰ πολὺ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς, ὥστε ἡ *ταξιλογία* ἀπέβη ἔργον οὐχὶ ἀπλῶς ἐξυπηρετικὸν τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' αὐτοτελὲς σύστημα λογικῆς, ἐνθα ἐρευνῶνται τὰ ἐξῆς ζητήματα: Τὶ εἶναι ἐν γένει κατηγορία. Πῶς ἀναφαίνονται ἐν ἑμοὶ αἱ κατηγορίαι. Τὶ καλεῖται νόησις καὶ τίς ἡ ἀφετηρία αὐτῆς. Τὶ εἶναι γένεσις καὶ πόσαι αἱ ἐκ τῶν προτέρων δυνατόναι κύριαι μορφαὶ αὐτῆς. Ἐν δὲ τῇ ἐρευνῇ τοῦ ζητήματος τούτου ἐκπληροῦνται καὶ ἡ πρώτη εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ὅλου ἔργου δοῦσα ἀφορμὴν πρόθεσις τοῦ Driesch, ἡ *λογικὴ* δηλαδή θεμελίωσις τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς διότι ἐνταῦθα ἐν τῶν τεσσάρων εἰδῶν τῆς αἰτιότητος τίθεται ἡ αἰτιότης τοῦ ὅλου, τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν πραγματοποιημένην ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἐνοργάνων ὄντων. Ἡ *ταξιλογία* ἐρευνᾷ πρὸς τούτοις καὶ τὰς πρώτας, τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας πασῶν τῶν αὐτοτελῶν ἢ ἄλλως καὶ θεμελιωδῶν καλουμένων ἐπιστημῶν. Ἡ *ταξιλογία* εἶναι πολὺ εὐρύτερα τῆς συνήθους λογικῆς διότι εἶναι λογικὴ, ἐν τῷ συστήματι τῆς ὁποίας κατέχουν ὠρισμένην θέσιν ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ καλλιλογία (αἰσθητικὴ), τῶν ὁποίων ἐρευνῶνται τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ διδασκαλία περὶ τῶν γεωμετρικῶν ἀξιωμάτων. Ἡ *ταξιλογία* θέτει πρὸς τούτοις τὰς βάσεις τῆς ψυχολογίας, τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐν γένει δὲ πάσης θεμελιώδους ἐπιστήμης. Ἀλλ' ἡ *ταξιλογία* (λογικὴ) κατὰ Driesch δὲν περιλαμβάνει τὴν γνωσιολογίαν ὡς ὅλως ξένην πρὸς αὐτήν.

Ἄς εἰπῶμεν νῦν ὀλίγα τινὰ ἀκριβέστερον περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς *ταξιλογίας*: Πάσης φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης θεμελιώδους ἡ πρώτη ἀφετηρία ἀνάγκη νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητος. Τὸ ἀσφαλέστατον δὲ καὶ ὅλως βέβαιον γεγονὸς, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γίνῃ τοιαύτη ἀφετηρία, εἶναι τὸ γεγονός: ἔχω τι συνειδητόν: Τὸ «τί» δὲ τοῦτο εἶναι *τεταγμένον*, διατελεῖ ἐν τάξει ὠρισμένη. Τὶ δὲ εἶναι «τάξις» γινώσκω δι' ἀμέσου θεωρίας (παρατηρήσεως), χωρὶς νὰ δύναμαι νὰ ὀρίσω αὐτήν. Ὅθεν τὸ ἀναμφισβήτητόν ἐκεῖνο γεγονὸς εὐρυνόμενον οὕτω δύναται νὰ διατυπωθῇ ὡς ἐξῆς: ἔχω τι συνειδητόν *τεταγμένον*, πᾶν δηλονότι ἰδικόν μου ψυχικὸν φαινόμενον διατελεῖ ἐν ὠρισμένῃ συναφείᾳ, ἐν ὠρισμένῃ τάξει, πρὸς τὸ ἐγὼ καὶ πρὸς πᾶν

ἄλλο ψ. φαινόμενον. Ἔργον νῦν τῆς λογικῆς (ταξιλογίας) εἶναι ἡ ἀνεύρεσις τῶν στοιχείων, ἐκ τῶν ὁποίων σύγκειται ἡ τάξις τοῦ *τινός*, (δηλαδή τῶν ψυχικῶν φαινομένων). Γίνεται δὲ τοῦτο διὰ τῆς (μὴ δυναμένης νὰ ὁρισθῇ) θεωρίας, καθ' ἣν συλλαμβάνω ἀμέσως τὸ *ὅλον* τὶ τρόπον τινὰ πεπληρωμένον πρῶτων *τινῶν* ἐνοιῶν (¹). θεωρῶ (βλέπω) ἐν τῷ ἀντικείμενῳ (ἀντικείμενον δὲ εἶναι ὡς πρὸς τὸ ἐγὼ πᾶν συνειδητόν τι), τίνα εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κάμνουν αὐτό νὰ εἶναι τεταγμένον. Ὁ φιλόσοφος, ὁ ἀσχολούμενος αὐστηρῶς μόνον περὶ τὴν λογικὴν, οὐδόλως ἐνδιαφέρεται, ἂν τὸ *τι* ὑπάρχη καθ' ἑαυτό. Ἐν τῇ ταξιλογίᾳ πρόκειται περὶ τοῦ *τινός* ὡς ἐμοῦ συνειδητοῦ τινος. Οὔτε περὶ τὰς ὑπάρξεις αὐτοῦ «καθ' ἑαυτό», ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ παρ' ἄλλοις προσώποις ἐρωτᾷ κατ' ἀρχὰς ἡ ταξιλογία. Διὰ τοῦτο ἡ μέθοδος τῆς ταξιλογίας εἶναι ἡ τοῦ αὐστηροῦ θεωρητικοῦ ἐγωῖσμοῦ (Solipsismus).

Ἡ ταξιλογία, ἐρευνῶσα δι' ἐνδοσκοπήσεως, ἀνευρίσκει, ὅτι τὸ ἀντικείμενον, ἥτοι πᾶν πραγματικὸν ψυχικὸν φαινόμενον, ὡς προείπομεν, σύγκειται ἐκ πρῶτων *τινῶν* (μὴ δυναμένων νὰ ὁρισθοῦν) ἐνοιῶν, αἱ ὅποια διορίζουσι αὐτὸ ὡς τεταγμένον, ἐκ τῶν ἐξῆς: τοῦτο, οὐχὶ τοῦτο, τόσον, ὅλον, τοιοῦτο, ἐπειδὴ, πρὸς τούτοις ἐκ τῶν καθαρῶν ποιότητων, ἥτοι τῶν: *χρῶμα*, *ἦχος*, *παρὰ* (*πλησίον*), *τότε*, *πρότερον* ἢ *κλπ.* Ἐπὶ τῆς ἐννοίας ἐπειδὴ στηρίζεται ὁλόκληρος ἡ καλουμένη *τυπικὴ λογικὴ*: Ἐπὶ τῆς ἐννοίας *τόσον* ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ δὲ ἐννοία *παρὰ* (*πλησίον*) παράγει τὴν γεωμετρίαν κ.τ.λ.

Ἄλλ' ἡ ταξιλογία προβαίνουσα περαιτέρω ἀνευρίσκει καὶ ἕτερον εἶδος τῆς ἐννοίας ἀντικείμενον τὸ *ἔμμεσον* ἀντικείμενον. Ἐπειδὴ δηλαδή βλέπω, ὅτι τὰ *ἄμεσα* ἀντικείμενα, ἥτοι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ εὐθὺς ἀμέσως θεωρούμενα, δὲν δύνανται νὰ πληρώσουν τὰς ἐννοίας «μόνιμον» καὶ «γένεσις», ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶ, ὅτι τινὰ ὁρισμένα ἐκ τῶν ἀμέσως δεδομένων μοι ἀντικειμένων ὑποδηλοῦν *ἔμμεσα* ἀντικείμενα καὶ δὴ ὡς εἰς τὰ *ἔμμεσα* ταῦτα ἀντικείμενα ὑπάρχουν αὐτοτελῆ, καθ' ἑαυτά. Τὸ σύνολον τῶν οὕτως, ἐμμέσως, τιθεμένων ἀντικειμένων καλεῖται ἡ φύσις. Ὅθεν «φύσις» εἶναι ἐννοία τάξεως (λογικῆς). Ἐμμεσον ἀντικείμενον εἶναι π.χ. «τοῦτο δὲ πρὸ ἐμοῦ μέταλλον»: τὸ δὲ *ἄμεσον* ἀντικείμενον, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπολαμβάνεται ὑπάρχον τὸ *ἔμμεσον* τοῦτο (δηλαδή τὸ πρὸ ἐμοῦ μέταλλον) καὶ δὴ ὑπάρχον ὡς οἶον αὐτοτελές, ὡς τὸ ἐν τοῦτο καὶ ὁρισμένον, εἶναι ἡ συνήθως καλουμένη ἀντίληψις.

Περαιτέρω δὲ ἡ λογικὴ τῆς φύσεως καταδεικνύει, ὅτι ὁ ἐνισμός, δηλαδή ἡ γνῶσις παντός τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῇ κληθείσῃ φύσει κατὰ παραγωγὴν αὐτοῦ ἐκ μιᾶς καὶ μόνης ὑψίστης ἀρχῆς, ἐκ τῆς ἐννοίας δηλαδή τῆς φύσεως, εἶναι μὲν εὐλόγως λίαν ποθητὴ θεωρία, ἀλλ' ὅμως τοῦλάχιστον ἐν τῷ παρόντι ἀδύνατος. Ὅθεν ἡ λογικὴ τῆς φύσεως ἀνάγκη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ἀτελῆ

1) Ἡ λέξις *ἐννοία* ἐνταῦθα δὲν σημαίνει τὴν λογικὴν διὰ συνειδητῆς νοήσεως γινομένην, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν, ἣν ἔχω ἄνευ ἐτέρου, σημασίαν *τινός*.

ἀναπληρώματα τοῦ ἐνισμού, διὰ τῶν ὁποίων ἐπέρχεται τάξις τις. Τῶν ἀναπληρωμάτων δὲ τούτων ὑπάρχουν τρία εἶδη· α) ἡ κατ' (ἀτελῇ) ἐπαγωγὴν ἐκ πολλῶν ἐπὶ μέρους περιπτώσεων εὗρεσις τάξεων, αἱ ὁποῖαι συλλαμβάνονται εἰς μίαν κοινὴν ἔννοιαν, β) ἡ κατασκευὴ συστήματος καὶ γ) ἡ αἰτιότης. Τῆς τελευταίας ταύτης κατ' ἀρχὴν εἶναι δυνατὰ τέσσαρα εἶδη· ἀλλ' ἐμπειρικῶς, ἐν τῇ πραγματικότητι, ἐκπληροῦνται δύο μόνον: 1) ἡ αἰτιότης τοῦ ἐπὶ μέρους, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὰ ἀνόργανα ὄντα καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναφέρονται εἰς ἄλληλα, ὡς ἡ αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς, ἐπὶ μέρους τι πρότερον καὶ ἐπὶ μέρους τι ὕστερον ἐμπειρικὸν γεγονός. Αἱ ἀρχαὶ τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς ἐνεργειολογίας εἶναι τυπικὰ τῆς αἰτιότητος ταύτης παραδείγματα. 2) Ἡ μορφή τῆς γενέσεως τῶν ἐνοργάνων καλεῖται αἰτιότης τοῦ ὅλου· διότι ἐν αὐτῇ εἶναι σπουδαιόταται αἱ ἔννοιαι τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ, τὸ ποιοῦν ὁλότητα καὶ τὸ διατηροῦν τὴν ὁλότητα. Ὅθεν ἡ ἀνακάλυψις, ὅτι ἡ αἰτιότης τῆς ὁλότητος εἶναι ἐκ τῶν προτέρων λογικῶς δυνατή, εἶναι συγχρόνως καὶ λογικὴ θεμελίωσις τῆς θεωρίας περὶ τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς, τῆς θεωρίας δηλαδή ἐκείνης, καθ' ἣν ἡ ζωὴ ἔχει τοὺς ἰδιαιτέρους αὐτῆς νόμους, τὰ δὲ φαινόμενα αὐτῆς δὲν δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐξ ὁλοκλήρου μόνον διὰ τῶν νόμων τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας. Τὴν αἰτιότητα τῆς ὁλότητος σαφῶς φαίνονται πληροῦντα τὰ γεγονότα τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ βιολογικῷ ἀτόμῳ. Ἀλλ' εἶναι πρὸς τούτοις ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνηθῇ ἐπιμελῶς, ἂν πλὴν τῶν ἐν τῷ ἀτόμῳ συμβαινόντων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἐμπειρικὰ γεγονότα, δυνάμενα νὰ ὑπάγωνται εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς αἰτιότητος. Ὅθεν νέα προβλήματα τῆς ταξιλογίας ἀναφαίνονται, ἂν δηλαδή ἐν τῇ γενέσει τῆς φυλῆς (φυλογενίᾳ) ἐν γένει ὑπάρχῃ ὁλότης¹⁾ καὶ γνησίᾳ ἐξέλιξις ἢ μόνον ἀπλὴ συσσώρευσις γεγονότων καὶ ἂν καὶ ἡ ἱστορία κατέχεται ὑπὸ τῶν ἐννοιῶν τούτων. Ἐρευνῶσα τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ ταξιλογία, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐνταῦθα τὸ σπουδαιότατον τεκμήριον περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁλότητος εἶναι ἡ ὕπαρξις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως· ὅθεν καὶ ἡ ἠθικὴ ἀνάγκη νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν ταξιλογίαν κατὰ τὰς γενικωτάτας αὐτῆς προϋποθέσεις.

Ἡ λογικὴ τῆς φύσεως συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα μέχρι τοῦδε λήγει διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς θεωρίας τοῦ δυϊσμοῦ.

Παρὰ τὴν λογικὴν ὁμῶς τῆς φύσεως ὑπάρχει καὶ ἡ λογικὴ τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Αὕτη δὲ θέτει κατὰ λογικὴν ἀνάγκην τὴν ἔννοιαν «ἡ ἰδική μου ψυχὴ»· διότι εἰς τὸ σύνολον τῆς συνειδητῆς ἐμπειρίας μου, λαμβανομέ-

1) Ὁλότης εἶναι τι, τοῦ ὁποίου οὐδὲν μέρος δύναται νὰ ἀφαιρεθῇ, χωρὶς νὰ βλαβῇ ἡ κυρία αὐτοῦ οὐσία. Ἐν τῇ ὁλότητι ὑπάρχει παρὰ τὰ μέρη καὶ τὰς ἐπὶ μέρους λειτουργίας ἐνιαλὴ ἐσωτερικὴ σκοπὶμος αὐτενέργεια. Συσσώρευσις (Cumulatio) δὲ εἶναι ἐνότης μερῶν καὶ ἐνεργειῶν ἐστερημένη ἐσωτερικῆς σκοπίμου αὐτενεργείας· ἐν αὐτῇ μέρος τι δύναται νὰ ἀφαιρεθῇ ἢ νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἄλλου μέρους. Ὁλότης π. χ. εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ πᾶν ἄλλο ἐνόργανον ὄν. Συσσώρευσις εἶναι π. χ. λίθος τις, σωρὸς λίθων κ.τ.λ.

νης καθ' ἑαυτήν, μόνον διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐννοίας ταύτης ἐπέρχεται τάξις, μόνον δηλαδή δι' αὐτῆς ἐρμηνεύεται τοῦτο. Ψυχὴ δὲ καὶ ἐγὼ δὲν συμπίπτουν· ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἄσυνειδήτως· πάντα δὲ τὰ συνειδητὰ τινὰ εἶναι προϊόντα τῆς ἄσυνειδήτου ἐνεργείας τῆς ψυχῆς τῆς ὁποίας ἐγὼ δὲν λαμβάνω γνῶσιν· τὸ δὲ συνειδητὸν ἐγὼ οὐδέποτε οὐδαμῶς ἐνεργεῖ. Οὕτως ὁ Driesch ἀποδέχεται ἀπόλυτον ἀπραξίαν τοῦ ἐγώ.

Ἡ ψυχολογία ἐρευνᾷ τὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων σύγκεινται τὰ πραγματικὰ συνειδητὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι πάντοτε σύνθετα¹⁾.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς ψυχικῆς αἰτιότητος ἀπορρίπτεται ἡ θεωρία τοῦ συνειρμού, ἡ ὁποία ἀπὸ δύο καὶ πλέον αἰώνων κεῖται βάσις τῆς ψυχολογίας, πολλὰ δὲ ἀξιόλογα διδάγματα τῆς νεωτέρας, ἰδίᾳ τῆς τοῦ νοεῖν ψυχολογίας (Külpe), γίνονται δεκτά.

Ἄρδην ἀναιρεῖται πρὸς τούτοις καὶ ἡ θεωρία τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Driesch προτιμᾷ νὰ καλῇ ψυχομηχανικόν²⁾.

Ἡ λογικὴ τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐρευνᾷ καὶ τὴν ἐννοιαν «ἕτερον ἐγώ».

Ἐν τέλει δὲ ἐξαίρομεν, ὅτι ὁ Driesch ἐνταῦθα ἀδιστάκτως ἀποδέχεται τὴν ὑπαρξιν καὶ ἰσχυρῶς ἐξαίρει τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τῶν παραψυχολογικῶν φαινομένων, τῆς τηλεπαθείας δηλαδή, τῆς μεταβιβάσεως σκέψεων, τῆς διοράσεως, τῆς τηλεκινήσεως³⁾ κ.λ.π., τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ παράγονται καὶ ἐν ἐγρηγόρσει καὶ ἐν ὑπνώσει.

Ἡ ταξιλογία διὰ τῶν ἐννοιῶν «φύσις», «φυσικὸν πρᾶγμα» κ.λ., ἐπιδιώκει καὶ κατορθώνει νὰ κατανοῇ καλῶς τὰ φαινόμενα τῆς ἐμπειρίας. Ἀλλ' ἀδυνατεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἐξῆς ζητήματα: ὑπάρχει πράγματι φύσις καὶ ψυχὴ; πῶς συμβαίνει ἐγὼ νὰ παραδέχωμαι εὐθὺς ἀμέσως, ἄνευ ἑτέρου, ὅτι ἡ φύσις περιέχει τεταγμένα ἔμμεσα, οἷον αὐτοτελῆ νομιζόμενα ἀντικείμενα; Πῶς συμβαίνει νὰ δύναμαι νὰ κάμνω λόγον περὶ τῆς ἐμῆς ἄσυνειδήτου ψυχῆς, τὴν ὁποίαν θέτω βάσιν τῆς ἐννόμου τάξεως τῶν ἐν τῷ χρόνῳ διαδεχομένων ἀλλήλα συνειδητῶν μου τινῶν. Τὰ ζητήματα ταῦτα ἡ ταξιλογία (λογικὴ) καθ' ἑαυτὴν ἀδύνατον νὰ κατανοήσῃ, Ἐφ' ὅσον τις κινεῖται μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ταξιλογίας, εἶναι πρὸς τούτοις ἀδύνατον νὰ κατανοῇ τὴν καλουμένην ἠθικὴν συνείδησιν, δηλαδή τὴν ἄμεσον θεωρίαν (παρατήρησιν) τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δηλοῦνται διὰ τῶν λέξεων «ὤφειλε νὰ εἶναι», «ὤφειλε νὰ μὴ εἶναι». Διότι ἡ ταξιλογία, ἔχουσα μέθοδον τὸν αὐστηρὸν θεωρητικὸν ἐγωϊσμόν, διδάσκει κατ' ἀρχήν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι μόνον ὁ ἰδικός μου κόσμος, καθὼς π. χ. ἰδικόν μου εἶναι τοῦτο τὸ ὄνειρόν

1) Πρβλ. Driesch—Καλλιὰφα, *Θεμελιώδη προβλήματα τῆς ψυχολογίας* σελ. 28—52, 1928.

2) Ἰδὲ α) Driesch—Καλλιὰφα *θεμ. πρ. ψυχ.* καὶ β) Καλλιὰφα, *Σῶμα καὶ ψυχὴ, ὕλη καὶ πνεῦμα*, 1929.

3) Περὶ τούτων εὐρέως πραγματεύονται ἰδίᾳ οἱ δύο πρῶτοι τόμοι τοῦ περιοδικοῦ «Ψυχικαὶ ἐρευναι», τὸ ὁποῖον ἐκδίδει ὁ κ. Ἀγγέλος Τανάγρας.

μου· ἐπομένως ἐν τῇ ταξιλογίᾳ ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι ὄχι μόνον ἀνεξήγητος, ἀλλὰ καὶ παράλογος.

Εἶναι βεβαίως ἀληθές, ὅτι, ἐπειδὴ τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας εἶναι τοιαῦτα, ὅποια εἶναι, βλέπω (θεωρῶ) ἀμέσως, ὅτι ταῦτα εἶναι τεταγμένα μόνον, ἐὰν θέσω τὰς ἐννοίας : φύσις, ψυχὴ, ἠθικὴ συνείδησις καὶ πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας π. χ. *τά: τοῦτο, οὐχὶ τοῦτο, τοιοῦτο, διάφορον κ.λ.π.* Εἶναι κατ' ἀκολουθίαν αὗται λογικῶς ἀναγκαῖαι ἐννοιαί. Ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοήσω, ὅτι ἐν γένει δύναμαι νὰ κάμνω λόγον περὶ αὐτῶν, ὅτι δύναμαι νὰ «ἐφαρμόζω» αὐτάς. Μόνον, ἐὰν ἐξέλθω τῶν ὁρίων τῆς ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ ἐγωῖσμοῦ στηριζομένης ταξιλογίας, θὰ δυνηθῶ νὰ κατανοήσω πάντα τὰ εἰρημένα ζητήματα.

Οὕτως ἡ ταξιλογία ἐν τέλει ἄγει εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία συνειδητῶς πρώτην καὶ κυρίαν αὐτῆς ἐννοίαν θέτει τὴν ἐννοίαν, τὴν ἐκφραζομένην διὰ τῶν λέξεων *ὄντως ὄν ἢ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ ἢ ἀπόλυτον*· διότι, ἵνα συντομώτατα εἰπώμεν, βλέπω (θεωρῶ), ὅτι ἡθέλον κατορθώσει νὰ ἐπιφέρω *περισσότεραν* τάξιν, δηλαδή ἡθέλον κατανοήσῃ πολὺ ἀκριβέστερον τὸν κόσμον, ἂν ἐξελθὼν τῆς ταξιλογίας ἀνέλθω εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία κάμνει λόγον περὶ τινος τινός, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει, καὶ ἐὰν τοῦτο μηδέποτε ἔχῃ γίνῃ ὑπ' ἐμοῦ ἢ ὑπ' ἄλλου τινός συνειδητόν. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς εἶναι τὸ πρᾶγματι ἢ τὸ *ὄντως ὄν*. Ὅθεν, ἐὰν τεθῇ ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὄντως ὄντος, δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ ταξιλογία μόνη δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ.

Ἡ ἐπιστήμη αὕτη περὶ τοῦ ὄντως ὄντος, τὴν ὁποίαν ὁ Driesch καλεῖ Wirklichkeitslehre, συνήθως καλεῖται μεταφυσική.

Κατὰ τὸν Driesch τὸ ὄντως ὄν δυνάμεθα πῶς νὰ γνωρίσωμεν, ἐὰν ἀφορηθῶμεν ἀπὸ προτάσεώς τινος, τῆς ὁποίας τὸ κῦρος νὰ εἶναι ἀναντίρρητον· τοιαύτην δὲ πρότασιν ἔχομεν τὴν ἑξῆς: «τὸ ὄντως ὄν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι τοιοῦτον, ὥστε τὸ φαινόμενον αὐτοῦ, δηλαδή τὸ περιεχόμενον τῆς ἐν τάξει διατελούσης ἐμπειρίας, νὰ δύναται νὰ εἶναι τοιοῦτον, ὁποῖον πρᾶγματι εἶναι». Ὅθεν ἡ σχέσις τοῦ ὄντως ὄντος πρὸς τὴν ἐμπειρίαν (τὸ φαινόμενον αὐτοῦ) εἶται ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀκολουθίαν. Κατὰ ταῦτα, ἐπειδὴ ἡμεῖς ἀμέσως συνειδητὸν ἔχομεν τὸ φαινόμενον, ἀνάγκη νὰ εὗρωμεν αὐτοῦ, ὡς τῆς ἀκολουθίας, τὸν λόγον. Ἀλλ' ἡ γενικωτέρα λογικὴ διδάσκει, ὅτι πρὸς ἀκολουθίαν τινὰ δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς καὶ μόνος ὠρισμένος λόγος· τούτου δὲ ἕνεκα ὁ λόγος τίθεται καθ' ὑπόθεσιν. Πρὸς διασάφησιν τοῦ λογικοῦ τούτου κανόνος ἄς λάβωμεν παρὰδειγμά τι : Ἐξερχόμενος τῆς οἰκίας μου εὐρίσκομαι πρὸ καιομένου τινός καταστήματος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἡ ἀκολουθία, τὴν ὁποίαν καλῶς γινώσκω. Λόγος δὲ αὐτῆς (ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ καὶ αἰτία) δυνατόν νὰ εἶναι ἡ ἔνωσις ἡλεκτρικῶν ρευμάτων, ἐκούσιος ἐμπρησμός, ἀπροσεξία περὶ τὴν θερμάστραν κ.τ.λ.

Ἐντεῦθεν συνάγομεν, ὅτι ἡ μεταφυσικὴ ἔρευνα ἀκολουθεῖ μέθοδον τὴν εἰς ὑποθέσεις ἄγουσαν ἐπαγωγήν.

Ἡ περὶ τοῦ ὄντως ὄντος διδασκαλία κατὰ Driesch ὀφείλει πρὸς τούτοις

νὰ στηρίζεται καὶ ἐπὶ ἑτέρου θεμελιώδους λογικοῦ ἀξιώματος, ἐπὶ τοῦ ἑξῆς :
Ἡ ἀκολουθία οὐδέποτε εἶναι ποικιλωτέρα, συνθετωτέρα, τοῦ λόγου. Ὅθεν καὶ τὸ ὄντως ὄν ἀνάγκη νὰ εἶναι ἢ συνθετώτερον ἢ τοῦλάχιστον τόσον σύνθετον, ὅσον εἶναι καὶ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ, δηλαδή ἡ ἐμπειρία.

Τέλος δέ, ἵνα ἡ μεταφυσικὴ μὴ περιπέσῃ εἰς μονομερῆ φυσιοκρατίαν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν δλόκληρον τὴν ἀφετηρίαν, ἐκ τῆς τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ ἀφορμᾶται· πρέπει δηλονότι νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας, δι' ἧς ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς, λαμβανομένης ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς· κατορθοῦται δὲ τοῦτο, ἐὰν ἐρευνᾶται τὸ τί (ἡ ἐμπειρία) οὐχὶ καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ὡς ἐν ἑμοὶ συνειδητόν.

Μετὰ τὰ μεθοδολογικὰ ταῦτα ὁ Driesch εἰσέρχεται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ τοῦ ὄντως ὄντος (μεταφυσικῇ) εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν αὐτῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπαραματεύθη καὶ ἐν τῇ ταξιλογίᾳ, ἀλλ' ἀπὸ ὅλως διαφόρου (ἀπὸ μεταφυσικῆς) ἀπόψεως. Διότι ἡ μεταφυσικὴ δὲν εἶναι συμπλήρωμα τῆς ταξιλογίας, ἀλλὰ τὸ μεταφυσικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας ἐν γένει, τῆς ὁποίας τὸ ἕτερον μέρος, τὸ μὴ μεταφυσικόν, εἶναι ἡ λογικὴ (ταξιλογία).

Ὅθεν εἰσερχόμεθα νῦν εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐμπειρίας. Ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν ταύτης προβλημάτων ἐλάχιστα καὶ δι' ὀλιγίστων θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα.

Ἀναγράφομεν δὲ ἐνταῦθα κατὰ πρῶτον τὸ ζήτημα τοῦ τόπου (ἢ τοῦ χώρου). Καθ' ἃ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἡ ποικιλία, ἡ συνθετότης, τοῦ ὄντως ὄντος δὲν πρέπει νὰ νοῆται μικροτέρα τῆς τοῦ φαινομένου αὐτοῦ, δηλαδή τῆς ἐμπειρίας. Συμπεραίνομεν ἄρα ἐνταῦθα, ὅτι ἐν τῷ ὄντως ὄντι ὑπάρχει σύστημα ἀναφορῶν, μὴ δυνάμενον νὰ ὁρισθῇ ἀκριβέστερον, τὸ ὁποῖον ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν ὡς τόπος· τὸ μεταφυσικῶς δὲ τιθέμενον ἐκεῖνο σύστημα ἀναφορῶν ἔχει πλῆθος μορφῶν τοῦλάχιστον ἴσον πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μορφῶν τοῦ φαινομένου εἰς ἡμᾶς τόπου· κύβος δηλονότι, ἐλλειψοειδὲς κλπ. σημαίνουν καὶ ἐν τῷ ὄντως ὄντι διαφοράς, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἐντὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ εὐρύτερου συστήματος ἀναφορῶν· ὁποῖόν τι δὲ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὄντως ὄν ἐξεταζόμενον ἀπὸ τοπικῆς ἀπόψεως, εἶναι βεβαίως ἄγνωστον. Τὸ πρόβλημα περὶ τοῦ τόπου, ἐὰν ἐξετασθῇ ὁμοῦ μετὰ τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (Vitalismus), ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν μεταφυσικὴν εἰκασίαν, ὅτι ἐν τῷ ὄντως ὄντι ὑπάρχουν πιθανῶς συστήματα ἀναφορῶν (σχέσεων), τὰ ὁποῖα οὐδόλως ἐμφανίζονται εἰς ἡμᾶς. Οὕτω δὲ συνάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι πεπλανημένη ἡ γνώμη τοῦ Σπινόζα, ὅτι πᾶσα ἰδιότης τοῦ ὄντως ὄντος ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ἀναγκαίως διὰ τινος τρόπου τοῦ κατηγορήματος ἔκτασις (extensio).

Ἡ δὲ μεταφυσικὴ ἐρευνα ἑτέρου ζητήματος, τοῦ ζητήματος τῆς αἰτιότητος, ἄγει εἰς τὸ πολυθρύλητον πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖον ἐρευνᾷ

ὁ Driesch καὶ εἰς ἄλλα αὐτοῦ βιβλία ⁽¹⁾. Κατ' αὐτὸν τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας, ἰδίᾳ κοσμολογικῶς θεωρούμενον, εἶναι ἐπιστημονικῶς ἄλυτον. Ἄλλ' ἴσως φαίνεται πιθανὴ ἐλευθερία τις τῆς βουλήσεως τοῦ ἀτόμου καταφατική, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀποφατική, καθ' ἣν δηλαδὴ ἀρνεῖται τις ἢ σπανιότερον καταφάσκει τὴν πραγματοποίησιν συνειδητῶν τινῶν φαινομένων· πάντα ὁμως ἀνεξαιρέτως τὰ ψυχικὰ συνειδητὰ φαινόμενα ἀνακύπτουν ἐν ἡμοῖς ἄνευ τῆς βουλήσεως μου· ἀλλ' ἐγὼ πιθανῶς, ὡς εἵπομεν, δύναμαι ἴσως ἐλευθέρως νὰ ἀσπασθῶ τι ἐξ αὐτῶν ἢ ὅλως νὰ ἀπορρίψω. Κρίνει δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἀποδοχὴν τοιαύτης τινὸς περιορισμένης ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ὁ Driesch· διότι ἄνευ τῆς ἐλευθερίας ταύτης ἢ ὑπαρξίς ἐν γένει συνειδήσεως θὰ ἦτο ὅλως περιττή.

Ἐν τοῖς ἐμπειρικοῖς φαινομένοις κατὰ τὴν λογικὴν (ταξιλογικὴν) ἔρευναν ἀνευρέθησαν αἱ ἔννοιαι δλότης καὶ μὴ δλότης (τύχη, σύμπτωσις)· αἱ ἔννοιαι αὗται ἐρμηνευόμεναι μεταφυσικῶς ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ὄντως ὄν κατέχεται ὑπὸ δύο πρώτων ἀρχῶν (Dualismus, δυϊσμός)· συμφώνως δὲ πρὸς τὸ ἀξίωμα, ὅτι ὁ λόγος δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπλούστερος τῆς ἀκολουθίας, ὁ δυϊσμός οὗτος τοῦ ὄντως ὄντος εἶναι κατ' ἀνάγκην τοῦλάχιστον τόσον εὐρύς, ὅσον εἶναι καὶ ὁ τῆς ἐμπειρίας (κυρίως σύμπτωσις, ἀσθένεια, κακία..).

Μεταφυσικῶς ἐρευνᾶται πρὸς τούτοις καὶ τὸ ζήτημα τοῦ γινώσκειν· τῶν ἐρευνῶν δὲ τούτων παρὰ Driesch τὸ πόρισμα εἶναι, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι πρώτη τις ἀναφορὰ (Urbeziehung), κυρία ἰδιότης τοῦ ὄντως ὄντος. Ἡ δὲ γνῶσις αὕτη τοῦ ὄντως ὄντος δὲν πρέπει νὰ νοῆται οὕτω στενῶς, ὥστε νὰ συμπίπτῃ ὅλως πρὸς τὴν «ἰδικήν μου» γνῶσιν. Ἡ γνῶσις ἐν γένει εἶναι γένος ἄγνωστον, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει πολλὰ εἶδη, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν μόνον γινώσκω ἐγώ· παρὰ τοῦτο ἕτερον εἶδος γνώσεως εἶναι π. χ. ἡ κατ' ἐνστικτον γνῶσις, τρίτον δὲ ἡ γνῶσις, ἡ ὁποία ἐν τοῖς ἐνοργάνοις φαίνεται ρυθμίζουσα τὰ τῆς γενέσεως ἐν γένει.

Τὰ προβλήματα ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα πραγματεύεται τὸ πρῶτον μέρος τῆς περὶ τοῦ οὕτως ὄντος διδασκαλίας (Wirklichkeitslehre).

Εἰς τὸ δεύτερον δὲ μέρος ὁδηγεῖ ἡμᾶς τὸ ζήτημα περὶ τῆς σημασίας τοῦ θανάτου. Τὰ ὑψιστα δὲ τῶν ζητημάτων ἐρευνῶνται ἐν αὐτῷ. Τὸ ζήτημα τοῦ θανάτου εἶναι ἐν τῇ μεταφυσικῇ τοῦ Driesch κεντρικόν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει ρητῶς. Τὸ πρωταρχικὸν γεγονὸς «ἔχω τι συνειδητόν», τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἀφετηρία πάσης φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης, ἔχει ἀρχὴν τινα καὶ τέλος. Ἐγώ, ὁ ἔχων τι συνειδητόν, δὲν ὑπῆρχον ἀνέκαθεν, μετὰ δὲ τινα χρόνον θὰ ἀποθάνω. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου πηγάζουν νέα μεγάλα προβλήματα τὰ ἐξῆς: Ἐὰν ἡ γνῶσις ἐν γένει εἶναι ἰδιότης τοῦ ὄντως ὄντος, δύναται τὸ εἶδος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐγὼ ἔχω, νὰ ἐκλίπῃ διὰ τοῦ θανάτου μου;

1) Ἰδέ: Driesch—Καλλιάρφα, *Θεμελιώδη προβλήματα τῆς ψυχολογίας* σελ. 236 καὶ ἐξῆς, 1928.

Ἀνακύπτει ἄρα ἐνταῦθα τὸ ζήτημα τῆς ἀθανασίας. Αἱ δὲ ἀποκρίσεις, αἱ ὅποια δύνανται νὰ δοθοῦν εἰς αὐτὸ εἶναι πολλαί· ἐκ δὲ τούτων οὐδεμία ἀναγκάζει ἡμᾶς ἀπολύτως νὰ τὴν ἀποδεχθῶμεν (').

Κατὰ ταῦτα ὁ θάνατος ἄγει καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἔξω τοῦ χρόνου μεταβάσεως τοῦ ὄντως ὄντος εἰς πολλὰς φάσεις. Τὸ ὄντως ὄν δηλαδή δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ εἰς διαφόρους καταστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶναι ὁ κόσμος, ὁ ἐμφανιζόμενος εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ἐντεῦθεν δὲ τελευταῖον συνάγεται, ὅτι ἡ μεταφυσικὴ ζητεῖ τὸν «λόγον» (ὄχι βέβαια μόνον τὸν λογικὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸν πραγματικόν) πασῶν τῶν δυνατῶν φάσεων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀχρόνου ἐπαλληλίας αὐτῶν. Ὁ λόγος δὲ οὗτος ὀφείλει νὰ εἶναι σταθερὸς καὶ ἀπόλυτος, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν ἐξηρημένος. Μὲ ἄλλας λέξεις ὑποκείμενον τῆς μεταφυσικῆς ἐρεῦνης γίνεται ὁ Θεὸς ὡς ἔννοια καὶ ὡς ἔμμεσον, δι' αὐτῆς εἰκαζόμενον ὡς πράγματι ὑπάρχον ἀντικείμενον.

Τὴν ἀθείαν ²⁾ ὁ Driesch θεωρεῖ ριζικῶς ἐσφαλμένην θεωρίαν, ἀποδεικνύμενην δὲ κατ' ἐπαγωγὴν τὴν ὑπαρξιν γινώσκοντος δημιουργοῦ. Τὸς περὶ τούτου δὲ ἀποδείξεις παρέχει ἡμῖν ἰδίᾳ ἡ σύγχρονος βιολογία καὶ ἡ σύγχρονος ψυχολογία, ἡ ὁποία ἀπηλλάγη ὀριστικῶς πλέον ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ συνειρμοῦ καὶ τὴν τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ³⁾. Πέρα τῆς ὑπάρξεως γινώσκοντος Δημιουργοῦ, σήμερον οὐδὲν βέβαιον δύναται νὰ λεχθῇ, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον πιθαναί τινες θεωρίαι δύνανται νὰ ὑπάρχουν.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, τὰ ὅποια εἵπομεν περὶ τῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια πραγματεύεται ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Driesch, εὐκόλως, ὡς νομίζομεν, δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτήν. Ἀλλ' ὅμως παντὸς ἄλλου καλύτερον χαρακτηρίζει αὐτὴν αὐτὸς οὗτος ὁ Driesch. Διὰ τοῦτο προτιμῶμεν νὰ παραθέσωμεν χωρία τινὰ χαρακτηριστικά, εἰλημμένα ἐκ τῆς περὶ τοῦ ὄντως ὄντος διδασκαλίας: «Ἡ διδασκαλία ἡμῶν, λέγει ὁ Driesch, δὲν εἶναι ἀνθρωποκεντρικὴ· διότι εἰς ἡμᾶς πᾶν τὸ ἀνθρώπινον φαίνεται πάρα πολὺ μικρόν· ὥστε μηδέποτε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ τεθῇ τοῦτο ὑφ' ἡμῶν σκοπὸς τοῦ κόσμου.... Πολλοὶ θὰ εἴπουν, ὅτι ἡμεῖς ἐνταῦθα, κυρίως εἰπεῖν, ἐπιδιώκομεν μᾶλλον θεολογίαν παρὰ μεταφυσικὴν τινα. . Βεβαίως τὸ σύγγραμμά ἡμῶν τοῦτο εἶναι λίαν ἀσυγχρόνιστον (unmodern)· διότι εἰς τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ζῶμεν, τὰ κοινωνικὰ ζητήματα θεωροῦνται ὡς αὐτὰ ταῦτα τὰ ἠθικὰ ἐν γένει τὰ δὲ ἐγκόσμια, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐν τῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ ὑπάρχοντος, ὡς τὰ ἀπολύτως ὑπάρχοντα· ἡ ἐποχὴ ἡμῶν εἶναι ἡ δημιουργήσασα τὰς παραδόξους φράσεις ἐγκόσμιος ἀσκήσις (Askese), μάλιστα δὲ τὴν

1) Περὶ τούτων εὐρὺς λόγος γίνεται εἰς τὰ: *Θεμελιώδη προβλήματα τῆς ψυχολογίας* Driesch—Καλλιὰφα, ἀπὸ σελ. 237.

2) Ἰδὲ Σ. Καλλιὰφα: *Ἡ ἀθεΐα καὶ ὁ ὕλισμος εἶναι ἀσυγχρόνιστοι θεωρίαι* ἐν περιοδ. «Ἐκκλησία» ἀρ. 13, 15, 16 τοῦ ἔτους 1927.

3) Ἰδὲ Σ. Μ. Καλλιὰφα, *Σῶμα καὶ ψυχὴ, ὕλη καὶ πνεῦμα*, 1929.

ἐγκόσμιος θρησκεία ¹⁾, τὸν γνησιώτατον τοῦτον πάντων τῶν ξυλίνων σιδήρον. "Οτι ἡ βασιλεία τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ βαθυτάτῃ σημασίᾳ τῆς φράσεως ταύτης οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, εἶναι γνώμη, τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον τοῦτο πιστεύει, ὅτι δύναται ὄχι μόνον ἀπλῶς νὰ ἰσχυρισθῇ ὡς τὸ μέγιστον αὐτοῦ συμπέρασμα, ἀλλὰ καὶ πιθανὴν νὰ καταστήσῃ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν φαίνεται μοι, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπενθυμίσωμεν τὴν φιλοσοφίαν, ὅτι τὰ ἐπίγεια ἀποτελοῦν ἐλάχιστον μόνον μέρος τῆς ἐπικρατείας αὐτῆς...»

Κατ' αὐστηράν ἀκολουθίαν τῶν σκέψεων τούτων ὁ Driesch ὀλίγην ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὸν πρακτικὸν πολιτικὸν βίον. Ἡ πολιτεία, λέγει, εἶναι μόνον μέσον δυνάμενον νὰ ὁδηγῇ εἰς ὑψίστους ἠθικοὺς σκοπούς, ἀλλ' οὐδέποτε σκοπὸς καθ' ἑαυτόν· ὁ ἀπώτατος δὲ σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἄρσις ἑαυτῆς, ἡ φιλοσοφικὴ ἀναρχία, δηλαδή κοινωνικὴ κατάστασις τόσον ἠθικὴ, ὥστε μηδενὸς πολιτεύματος νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη. Ἐκ δὲ τῶν πραγμάτων ὑπαρχόντων πολιτευμάτων ὁ Driesch πάντων ἄριστον κρίνει τὴν δημοκρατίαν τὴν ἄγουσαν εἰς ἀριστοκρατίαν, τὴν δημοκρατίαν δηλαδή, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἄρχουσιν οἱ κατὰ πάντα καὶ δὴ οἱ ἠθικῶς ἄριστοι. Ἴνα δὲ κατορθώνεται τοῦτο ὁ Driesch συνιστᾷ σύστημα ἐμμέσου ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων. Τὴν διὰ τοῦ πολέμου ῥύθμισιν τῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κρατῶν πρὸς ἀλλήλα καταδικάζει ἀνεπιφυλάκτως ὁ Driesch· οὐδὲ καὶ τὸν ἀμυντικὸν πόλεμον κατ' ἐχθροῦ ἐπιτιθεμένου ἐπιδοκιμάζει, ἐὰν οὗτος εἶναι λαὸς πεπολιτισμένος· διότι νομίζει, ὅτι ὁ ἀδίκως ἐπιτιθέμενος διὰ τῆς παθητικῆς ἀμύνης, διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ πάσης φύσεως ἐπικοινωνίας, διὰ τῆς στερήσεως πάσης εὐκαιρίας πρὸς ἐπίδειξιν ἡρωϊσμοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀνεπτυγμένης ἠθικῆς κρίσεως τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπύτητος θὰ ἀπέλθῃ κατησχυμένος εἰς τὰ ἴδια. Τὴν δὲ ἔννοιαν τῆς γνησίας φιλοπατρίας ²⁾ ὡς ἑξῆς ἀναπτύσσει: «Σέβου ἀνεπιφυλάκτως τὴν πολιτείαν ὡς ὑψιστον ἠθικὸν μέσον καὶ ὑπηρέτει προθυμότατα τὴν πολιτείαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκεις· μάλιστα δὲ ἀγάπα αὐτήν, ἐὰν τῷ ὄντι ἰδιαιτέρα τις ἰδέα προσιδιάζῃ μόνον εἰς αὐτήν, ἐὰν ἀναγκαίως προσελκύῃ τὴν ἀγάπην σου ἕνεκα τοῦ ἠθικοῦ αὐτῆς περιεχομένου. Ἀλλ' ὅμως νὰ μὴ θεωρῇς αὐτήν ἀπλῶς καὶ μόνον, ἐπειδὴ εἶναι ἡ ἰδική σου πολιτεία, καλυτέραν ἄλλων πολιτειῶν· νὰ μὴ παραβλάπτῃς τὰ δίκαια ἄλλων πολιτειῶν, μηδὲ νὰ μεταχειρίζεται κατ' αὐτῶν βίαν.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς φιλοπατρία, ὁ ἀληθὴς πρὸς τὴν πολιτείαν σεβασμός, ἠνωμένος μετ' ἀγάπης πρὸς αὐτήν, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς ἄλλος περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς δύναται νὰ διδάσκῃ». Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο πραγματεύεται ὁ Driesch καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα. Τελευταῖον δὲ διδάσκει, ὅτι ἡ ἠθικότης τὸ κῦρος αὐτῆς δύναται νὰ ἀντλή μόνον ἐκ τῆς μεταφυσικῆς ἥ, ὅπερ ση-

1) Περὶ τοιαύτης θρησκείας ὁμιλοῦν οἱ νεοκαντιανοὶ λ.χ. ὁ Natorp ἐν Sozialpädagogik.

2) Die Sittliche Tat σελ. 136.

μαίνει σχεδὸν τὸ αὐτὸ ἐκ τῆς θρησκευτικῆς θεωρίας. «Ἄνευ ¹⁾ μεταφυσικῆς ἢ θρησκευτικῆς θεμελιώσεως ἡ ἠθικότης δὲν δύναται, κυρίως εἰπεῖν, νὰ ὑποχρεώῃ τὴν διάνοιαν εἰς ἐπιδοκίμασίαν. Ἄνευ τῆς θεμελιώσεως ταύτης ἡ ἠθικότης θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ψευδαισθησία (illusion)». Διὰ ταῦτα ὁ ἀρνούμενος πᾶσαν μεταφυσικὴν, ὁ ὕλιστής καὶ ὁ ἄθεος ἢ ὁ ἀκολουθῶν μηχανικὴν τινὰ περὶ τοῦ κοσμοῦ ἐν γένει καὶ περὶ τῆς ζωῆς θεωρίαν, ἐὰν θέλῃ νὰ εἶναι συνειδητῶς ἀκόλουθος πρὸς ἑαυτόν, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἠθικός. Ἐὰν δὲ πολλοὶ τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶναι τῷ ὄντι ἠθικοὶ ἐν τῇ πράξει, τοῦτο συμβαίνει κατ' ἐντελῇ φιλοσοφικὴν ἀνακολουθίαν αὐτῶν. Ἐὰν ἡ ἠθικότης στερεῖται πάσης μεταφυσικῆς θεμελιώσεως, οὐδεὶς ἔχων τὸν ὑγιᾶ φυσικὸν νοῦν δύναται νὰ ἀσπάζεται αὐτήν· διότι ἡ ἀπλουσιότης σκέψις, τὴν ὁποίαν πᾶς τις εὐκόλως δύναται νὰ κάμῃ εἶναι ἡ ἐξῆς: ἐὰν πλὴν τῶν ἐπιγείων μηδὲν ἕτερον ὑπάρχῃ, ὁφείλω νὰ ἀπολαύσω αὐτῶν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἀδιαφορῶν ἐντελῶς περὶ τῶν μέσων· ὅτι δὲ ἐντεῦθεν γεννᾶται κατ' αὐστηρὰν λογικὴν ἀκολουθίαν ἡ χειρίστη μορφή τοῦ ἐγωῖσμοῦ, οὐδεμία δὲ μορφή γνησίας φιλανθρωπίας, γνησίου σοσιαλισμοῦ, δύναται πᾶς ἀμερόληπτος κριτῆς εὐκόλως νὰ συμπεράνῃ. Τὸ πρακτικὸν τοῦτο συμπέρασμα, ὡς γνωστόν, συνάγεται σήμερον καὶ ἐφαρμόζεται, ὑπὸ πολλῶν, οἱ ὅποιοι μόλα ταῦτα ἀποκαλοῦν ἑαυτοὺς ἰδεολόγους.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Driesch.

Οὕτως ἐπραγματεύθημεν δι' ὀλίγων περὶ τοῦ ὅλου φιλοσοφήματος Driesch. Ὑπολείπεται δὲ νῦν νὰ ἴδωμεν τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς ἄλλα φιλοσοφικὰ συστήματα, νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτὸ καὶ αὐτὸν γενικῶς καὶ νὰ ἐκθέσωμεν τὰ τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ σήμερον ἐπὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Driesch ἐγεννήθη κατὰ τὸ μέγιστον καὶ κύριον αὐτοῦ μέρος ἄνευ ἐπιδράσεώς τινος ἄλλου τινὸς φιλοσοφήματος· διότι, ὡς προείπομεν, οὗτος εἶχεν ἤδη μορφώσει τὸ σύστημα αὐτοῦ κατὰ τὰ κύρια πρὶν ἢ ἀσχοληθῇ μὲ ἄλλα φιλοσοφήματα. Ὅτι δὲ βραδύτερον εἰς τὰς λεπτομερείας παρὰ πολλῶν πολλὰ παρέλαβεν ὠφέλιμα διδάγματα, εἶναι αὐτόδηλον.

Ἄλλ' ὅμως αὐτὸς οὗτος ὁ Driesch ἀνευρίσκει τὸ σύστημα αὐτοῦ κατὰ τὰ οὐσιωδέστατα συγγενὲς πρὸς τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὸς τὸ τοῦ Λεϊβνιτίου καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων πρὸς τὸ τοῦ E. v. Hartmann. Ὁ Driesch ἐκτιμᾷ πολὺ τὸν Bergson, καίτοι ἀνεπιφυλάκτως ἀπορρίπτει τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ περὶ ἐνοράσεως (Intuition). Τὸ βιβλίον τοῦ Bergson «Matière et mémoire» κρίνει ὁ Dr. ὅτι εἶναι τὸ ἐμβριθέστατον ψυχολογικὸν σύγγραμμα τῶν νεωτάτων χρόνων.

Τὸ φιλοσόφημα τοῦ Driesch κατὰ μὲν τὴν μέθοδον εἶναι ἐνσυνειδήτως ὀρθολογικόν· ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον νοεῖ οὐχὶ τὴν προσπάθειαν νὰ ὑπαχθῇ ὅλη ἡ ἐμπειρία εἰς τὴν μηχανικὴν θεωρίαν, ὅπερ πράττει ὁ κοινῶς

1) Ἰδὲ Θεμ. προβλήματα τῆς ψυχολ. — Καλλιάρφα σελ. 243.

καλούμενος ὀρθολογισμός, ἀλλὰ τὴν λογικῶς αὐστηράν, ψυχράν, ἀπροκατάληπτον ἀπάσης τῆς ἐμπειρίας ἔρευναν, τὴν ἀποβλέπουσαν ἰδίᾳ εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ κύρους τῆς ἐννοίας τῆς ὁλότητος. Κατὰ δὲ τὸ περιεχόμενον εἶναι *δυϊστικὸν καὶ νοησιαρχικόν*.

Ὁ Driesch καὶ ὡς βιολόγος καὶ ὡς φιλόσοφος διακρίνεται διὰ τὴν ἀκριβεστάτην τῶν πραγμάτων ἐξέτασιν, ἡ ὁποία παρ' αὐτῷ εἶναι ἀπηλλαγμένη παντὸς ἐνθουσιασμοῦ, παντὸς σχεδὸν συναισθήματος προσωπικοῦ, διὰ τὴν αὐστηράν κατ' ἀρχὴν ἀποφυγὴν πάσης καλλιτεχνικῆς διακοσμήσεως τῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως. Τὴν γλῶσσαν ἐν γένει ὑπολαμβάνει ἐν τῶν μεγίστων ἐμποδίων τῆς καθαρᾶς καὶ ἀκριβοῦς ἐπιστημονικῆς νοήσεως καὶ τῆς σαφοῦς καὶ εὐκρινοῦς διατυπώσεως τῶν ἐννοιῶν, διότι αὕτη προῆλθε κυρίως ἐκ τῶν κατ' αἰσθησιν ἀντιλήψεων. Γλῶσσα, οἷα εἶναι ἡ τῶν μαθηματικῶν, θὰ ἦτο, ἂν ἦτο δυνατόν, ἡ ἰδεώδης γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ δὴ τῆς φιλοσοφίας· ἡ ἐπιστήμη θὰ ἔπρεπε νὰ διανοῇται καὶ νὰ ἐκφράζεται διὰ προτάσεων, ὅποια εἶναι αἱ τῶν μαθηματικῶν.

Ὁ Driesch ὑπερέχει τῶν νεωτέρων φιλοσόφων καὶ κατὰ τὸ θάρρος, μὲ τὸ ὁποῖον ἐκφέρει τὴν γνώμην του περὶ τῶν ὑψίστων μεταφυσικῶν ζητημάτων. Οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ἐὰν μὴ ἀπορρίπτουν αὐτὰ ῥητῶς, οὐδὲν σαφὲς λέγουν· κατέχονται δὲ πολλάκις ὑπὸ κωμικῆς δειλίας κατὰ τὸν J. VolkeIt καὶ ὑπὸ ἰσχυρᾶς ἀγωνίας πρὸ τῶν μεταφυσικῶν ζητημάτων. Ἡ αὕτη σαφήνεια διακρίνει τὸν Driesch καὶ ὁσάκις πρόκειται νὰ καθορίσῃ τὸν βαθμὸν τῆς βεβαιότητος, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ εἰς ἕκαστον τῶν μεταφυσικῶν ζητημάτων.

Ὁ Driesch πρὸς τούτοις, κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων τῶν ἐλθόντων εἰς προσωπικὰς σχέσεις μὲ αὐτόν, σέβεται ἀπολύτως τὴν ἀλήθειαν καὶ εἶναι πάντοτε ἔτοιμος νὰ ἀφήσῃ παλαιάν τινα γνώμην καὶ νὰ ἀσπασθῇ ἀντ' αὐτῆς ἄλλην νεωτέραν, ἂν αὕτη ἤθελεν ἀποδειχθῇ ὀρθοτέρα. Πρῶτον καθῆκον διδάσκει τοὺς μαθητάς του τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἀδυσώπητον λογικὴν σαφήνειαν. Πᾶσα δὲ μεγαλαυχία, οἰαδήποτε ἐπίδειξις εἶναι ὅλως ξένη πρὸς αὐτόν. Τελεία ἀπλότης τρόπων, ἀπροκαταληψία, μεγάλη ἀνεξικακία πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας, τῶν ὁποίων ἀδιστάκτως ὁμολογεῖ τὰς ἀρετάς, καταπλήσσουσα ἀποστροφή πρὸς σύμπληξιν περὶ ἑαυτόν ὁμάδος ὁπαδῶν, οἶονεὶ κόμματος ἐπιστημονικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως δεσμεύει τὴν ἐλευθέραν κρίσιν αὐτῶν, πάντα ταῦτα μαρτυροῦν, ὅτι εἶναι τῷ ὄντι σοφός. Εὐλόγως ἄρα ὁ Driesch θεωρεῖται σήμερον ὁ λογικῶς αὐστηρότατος, ὁ περὶ τὴν ἔρευναν ἀκριβεστάτος, ὁ συστηματικώτατος καὶ εὐρύτατος νοῦς τῆς ἐποχῆς μας καὶ εἰς τῶν ἀρίστων ἀνθρώπων ἐν γένει.

Ἡ δὲ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ἡ βιολογία καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Driesch ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως ὁλοκλήρου τῆς οἰκουμένης εἶνε μεγίστη. Ἀλλ' ὅμως, ὅτε τὸ πρῶτον ἀνεφάνη αὕτη, εἶχε νὰ παλαίσῃ ἰδίᾳ τὸ μὲν πρὸς τὸν ἐνισμὸν τοῦ Haeckel, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἐνωρὶς διέκοψε πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὸν μαθητὴν, τὸ δὲ πρὸς τὸν Νεοκατιανισμόν, ὅστις περὶ

τὰ τέλη τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 20ῆς ἦτο τὸ ἰσχυρότατον τῶν φιλοσοφημάτων. Οὗτος στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μηχανικῆς ἀντιλήψεως τοῦ κόσμου ἀντετάχθη μὲν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς νεωτέρας θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (Neovitalismus), τὴν ὁποίαν ἵδρυσε καὶ προήγαγεν ὁ Driesch ἀλλὰ μετὰ μεγάλης ἐπιπολαιότητος. Οὕτω π.χ. ὁ ἀρχηγὸς τῆς κληθείσης Μαρβουργείου σχολῆς Cohen, χωρὶς πιθανώτατα νὰ γνωρίζῃ τι ἄλλο περὶ Driesch παρὰ μόνον τὸ ὄνομα, ἀπεκάλεσέ ποτε τὴν θεωρίαν τοῦ Driesch «σφάλμα τοῦ πολιτισμοῦ» (Kulturfehler)· εἰς τὴν γνώμην δὲ ταύτην οἱ περὶ τὸν Driesch ἀντεῖπον, ὅτι ὁ νεοκαντιανισμὸς εἶναι ἡ τροχοπέδη τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλος διάσημος νεοκαντιανός, ὁ Rickert, χαρακτηρίζει τὴν θεωρίαν τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς «ἀπογοητευτικὸν παράδειγμα ἀντιλήψεως τῆς πραγματικότητος ποιούσης αὐτὴν ὑποκειμενικὴν», ἀλλαχοῦ δὲ περὶ τῶν ἐνοργάνων ὄντων λέγει, ὅτι ταῦτα «ἀνάγκη νὰ ὑπάγωνται εἰς φυσικὰς ἢ χημικὰς ἐννοίας, καίτοι αὐτόδηλον εἶναι, ὅτι τὸ ἐνόργανον ὃν δὲν εἶναι μηχανή». Ὅτι ὁ Rickert οὕτως ἀντιφάσκει, ἐκ πρώτης ὥψεως ἐκπλήττει πάντα αὐτοῦ ἀναγνώστην. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς ἐπιπολαιότητος, μὲ τὴν ὁποίαν κρίνουν περὶ τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς οἱ νεοκαντιανοὶ εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τῶν δοκιμωτάτων, ὁ Cassirer, θεωρεῖ ἀκόμη σήμερον ὡς τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς βιολογίας τὴν θεωρίαν τοῦ Weismann, ἡ ὁποία, ὡς προείπομεν, ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ Driesch πειραματικῶς ἀπολύτως ψευδής. Καὶ φυσιοδίφαι δὲ ἀντίκεινται πρὸς τὸ φιλοσόφημα τοῦ Driesch. Ἄλλ' εἶναι εὐνόητον, ὅτι, ὅσοι ἐπὶ μακρόν, καθ' ὅλον τῶν βίον αὐτῶν, ἐζησαν μὲ θεωρίαν τινὰ καὶ φήμην μεγάλην ἀπέκτησαν δι' αὐτῆς, δὲν δύνανται κατὰ κανόνα περὶ τὸ τέρμα τῆς ζωῆς νὰ ἀσπασθοῦν θεωρίαν ἑτέραν, ἀνατρέπουσαν ἐκείνην ἄρδην, ὅσονδῆποτε ἐναργὲς καὶ ἂν εἶναι ἡ νεωτέρα.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ὅμως οἱ πλεῖστοι ἢ μεθίστανται ἢ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προσέρχονται εἰς τὴν νεωτέραν τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρίαν. Αἱ τάξεις τῶν ὁπαδῶν μηχανικῶν θεωριῶν ὁσημέραι μέγας αἰριοῦνται.

Τὴν μεγάλην τοῦ Driesch ἐπιρροὴν ἐφ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, πρὸ παντὸς μετὰ τὸν πόλεμον, μαρτυροῦν καὶ αἱ συχνόταται προσκλήσεις αὐτοῦ, ἰδίᾳ εἰς Ἀγγλίαν, Ἀμερικήν, Κίναν, Ἰαπωνίαν καὶ οἱ ἀνεπιφύλακτοι ἔπαινοι ἐπιστημόνων πάσης χώρας, ἐν οἷς καὶ πολλῶν γάλλων, καὶ ἡ μετάφρασις πολλῶν συγγραμμάτων του εἰς πολλὰς ξένας γλώσσας.

Ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦν ἡ ὁ καθαρὸς ὕλισμος τῶν μέσων τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος καὶ δὴ ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν μορφήν, τὴν τοῦ καλουμένου ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ἢ αἱ θεωρίαι τῶν νεοκαντιανῶν. Ἐλάχιστα δὲ εἶναι γνωστὸς ὁ Driesch καὶ παρ' αὐτοῖς ἀκόμη τοῖς βιολόγοις. Ἡ τιμὴ, ὅτι πρῶτος κατέστησε τὸ ὄνομα τοῦ Driesch γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι ἀνήκει εἰς τὸν κ. Ἀγγελον Τανάγραν, ἱδρυτὴν τῆς Ἑταιρείας ψυχικῶν ἐρευνῶν, ἡ ὁποία ὡς εἴπομεν ἀλλαχοῦ, κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ πολλάκις ἀνεκήρυξε τὸν Driesch ἐπίτιμον αὐτῆς μέλος.

Τὰ δὲ σπουδαιότατα τοῦ Driesch συγγράμματα εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Phi-

losophie des Organischen 4η έκδ. 1929, υπάρχει γαλλική και αγγλική μετάφρασις, 2) Ordnungslehre, 2α έκδ. 1923, 3) Wirklichkeitslehre 2α έκδ. 1922, 4) Leib und Seele, 3η έκδ. 1923, 5) Wissen und Denken, 2α έκδ. 1922, 6) Methaphysik, 1924, 7) Relativitätstheorie und Weltanschauung 2α έκδ. 1930, 8) Die sittliche Tat, 1927, 9) Grundprobleme der Phychologie, 1926. Μετέφράσθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ Σ. Μ. Καλλιάρφα ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: Θεμελιώδη προβλήματα τῆς ψυχολογίας καὶ ἄλλα.

Περὶ Driesch ὑπάρχουν σήμερον πλεῖσται μονογραφίαι, ὧν τινες παραβάλλουν αὐτὸν ὡς βιολόγον μὲν πρὸς τὸν Δαρβῖνον, ὡς φιλόσοφον δὲ πρὸς τὸν Κάντιον.
